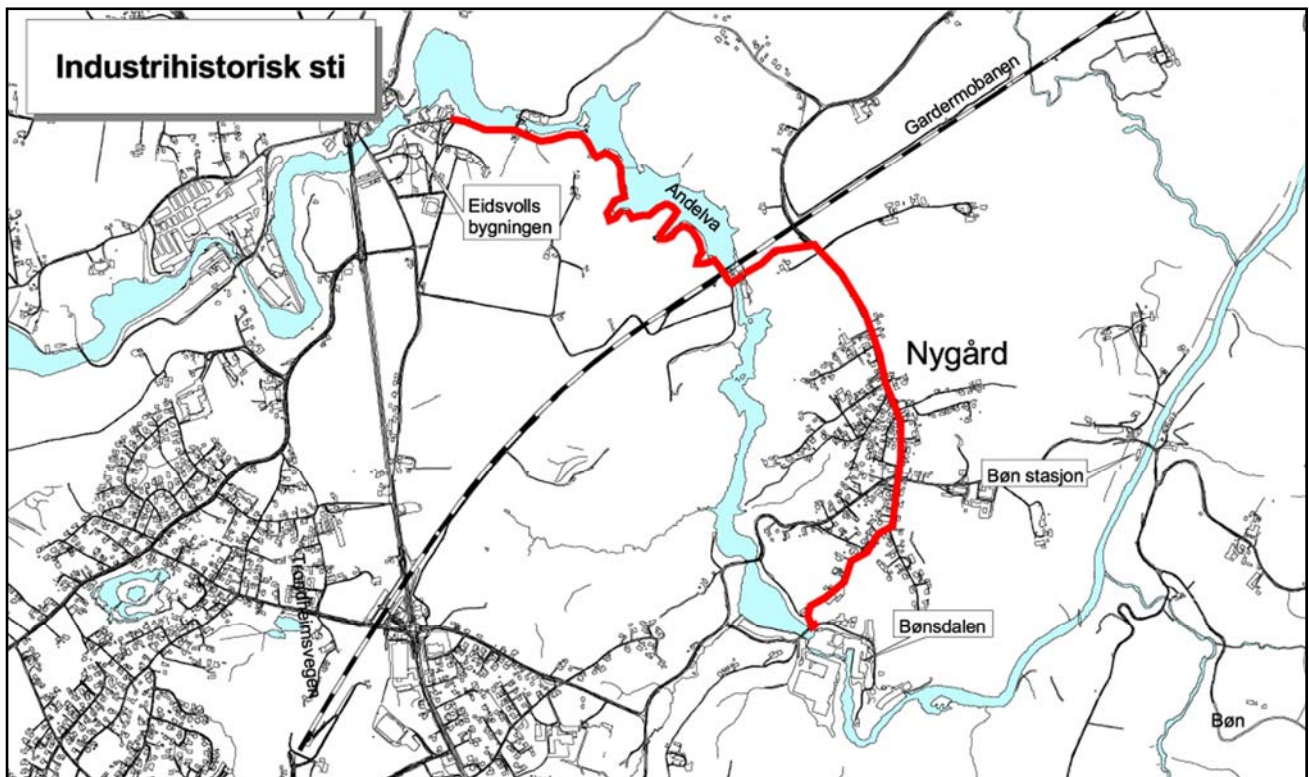

Industrihistorisk sti

Stien går i området ved Andelva - fra Eidsvollsbygningen - Vengerfossen over Nygård til Bønsdalen.

ANDELVA

er ei lita, men utrolig flittig elv som opp gjennom hundreårene har spilt en helt sentral rolle i liv og virksomhet på Øvre Romerike. Før storindustrien kom og tok over, kunne man telle 11 fossefall i Andelva. I dag finner vi seks.

Da treforedlingsindustrien holdt sitt inntog, hadde Andelva med datidens teknologi en ideell størrelse og denne industrien tok raskt 5 av fossene i sin tjeneste.

Ved den første fossen har det så langt tilbake vi kjenner historien, vært sag-bruk. Ved foss nr. 2, 3, 4 og 6 ble det bygd tre-sliperier. Ved den 5. fossen, Bøhnsdalen, vokste pionerbedriften i norsk treforedlingsindustri fram. I ca. 100 år var industrien ved Andelva selve ryggraden i Eidsvolls økonomi.

Nå er dette industrieventyret historie. Men Andelva lever videre - like vital som den alltid har vært, og fortsatt stiller den generøst sin fossekraft til vår disposisjon. Nå er imidlertid slipeapparater, papirmaskiner og cellulosekokere byttet ut med generatorer som produserer elektrisk energi.

Industrihistorisk sti

CARSTEN ANKER

Etter et intermesso med tre eiere etter hverandre, kjøpte Carsten Anker verket i 1794. Anker investerte store beløp i verket for bringe det i topp stand. Han bygde også et nytt jernverk i Feiring (1798) for å kunne smelte ut jern-malmen nærmere gruvene og spare den lange transporten. Trass i Ankers bestrebelser ble Eidsvold Jernværk ingen god forretning for ham.

Han tjente mer på trelast fra sine sager og inntektene fra disse måtte nok også være med og dekke underskudd på jernverksdriften. Frederik VI allierte seg i 1807 med Napoleon. Vi fikk krig med England og i 1808 også med Sverige. Det betydde katastrofe for Norge - isolasjon, ingen eksport eller import, hungersnød. Mange av de mektige handelshusene bukket under. I 1822 gikk også Carsten Anker konkurs og all virksomhet ved Eidsvold Jernværk opphørte.

Industrihistorisk sti

EIDSVOLD JERNVÆRK

Eidvold Jernværk eksisterte i knappe 200 år - 1624-1822. Verket fikk en meget turbulent tilværelse. Eierne skiftet ofte og mange av dem manglet nødvendige kunnskaper om jernverks-drift. Sin lykkeligste periode opplevde verket under Heinrich von Schlanbush (1688-1705) og sønnen Theodor Georg (1705-1750). Theodor Georg ble tydelig en velholden mann - om det vitner ikke minst hans berømte testamente.

I 1726 kjøpte han krongodsene Stavi og Fossumgårdene - et område på ca. 2 500 mål pluss skog. Dette landområdet delte han inn i 48 bruk som verkets folk bebodde og drev. I 1746 skrev han sitt berømte testamente. Jern-verket ga han til sin nevø jaktjunker Friedrich Legardt von Schlanbush. Han opprettet flere legater, bl.a. et til fordel for verksfolkene. Rentene av dette skulle brukes til skole, til gamle og syke og til hjelp om noen ble rammet av ulykke. Testamentet bestemte at når verket gikk ut av familiens eie, skulle de som bodde på verkets gårder og drev dem, bli eiere. Det skjedde da jaktjunker Schlanbush i 1881 solgte verket som i hans eierperiode hadde forfalt. At verket nå mistet sitt jordegods svekket selvsagt verket sterkt. Fortsatt står Krutthuset - ved siden av Eidsvollsbygningen det eneste som står igjen etter jernverket. I dag privat museum.

ANDELVA

Foss nr. 1 Sagfossen Fallhøyde 4 m.	Sagbruk
Foss nr. 2 Ludvigfossen Fallhøyde 7,40 m.	Mølle, stampemølle, jernverk, tresliperi, kraftstasjon
Foss nr. 3 Siktemelsfossen Fallhøyde 8 m.	Mølle, sagbruk, teglverk, tresliperi, kraftstasjon
Foss nr. 4 Vengerfossen Fallhøyde 8 m.	Tresliperi, kraftstasjon
Foss nr. 5 Bønsdalen Fallhøyde 19 m	Møller, sagbruk, teglverk, fabrikk for hestekosøm, tresliperi, papir-fabrikk, cellulosefabriker
Foss nr. 6 Bårlidalen Fallhøyde 8 m.	Sagbruk, mølle, tresliperi, kraftstasjon

Høydeforskjellen mellom Hurdalssjøen og Vorma er ca. 52m. Ved normal nedbør har Andelva en vannføring på 10-12 kbm/sekund. Fra sørenden av Hurdalssjøen til den renner ut i Vorma tilbakelegger Andelva en strekning på ca. 15,5km.

Industrihistorisk sti

GAMLE EIDSVOLL VERK BRU

Ble påbegynt i 1813 i en tid fylt av dramatik. Carsten Anker hadde fått flyttet veien vestover og vekk fra hovedbygningen. Dette betinget ny bru. Han inngikk kontrakt med Veivesenet om å bygge brua og bekoste arbeidet, mot at bøndene i Eidsvoll og Bjørke anneks leverte den gråstein som trengtes - beregnet til 5 762 lass å 1 kubikk- alen.

Krig og Riksforsamling hindret bruarbeidet i 1814, men årene etter gikk budstikka gang på gang med ordre om steinlevering. Bøndene nektet! De fant det urimelig å skulle arbeide gratis med ei bru på selveste riksveien mellom Christiania og Trondhjem. Det endte i en kjemperettssak med 450 tiltalte. I 1818 ble saken avsluttet med dom i Overretten .

Retten ga langt på vei bøndene medhold. De ble rett nok tilpliktet å levere stein, men mot å få betaling for arbeidet. Det sa bøndene seg tilfreds med. Og dermed ble det bru som siden har stått der og helt til den nye brua ble tatt i bruk i 1959, var alene om å bære den store trafikken over Andelva.

Industrihistorisk sti

Mago A

Da tresliperiene kom dro de så mye med seg. De ble som lærestalter for entreprenører, bygningsarbeidere og for dem som skulle bli industriarbeidere i mer avansert industri enn de enkle tresliperiene. De skapte også oppdrag for verkstedindustrien. Vi fikk verksteder som spesialiserte seg på slipeapparater som ble så gode at de ble stor eksportartikkel.

Mago As historie er historien om hvor lite vi kunne når det gjaldt anlegg som stilte større krav enn tilfellet hadde vært ved f. eks. bygninger til landbruket. Ved Mago A var alt som kunne gjøres galt, gjort galt. Alle fundamenter for slipeapparatene og turbinen som skulle drive det hele, måtte fjernes. Arbeidet var unøyaktig og det var jukset med sementblandingen slik at fundamentene ikke tålte tyngden. Også på selve bygningen måtte det utbedringer til før driften kunne starte. Mago A var i drift til 14. april 1962.

Industrihistorisk sti

MAGO B

Mago B ble bygd sommeren 1894 - arbeidene tok 6 måneder og det ferdige anlegget kostet kr. 188 500.

Tresliperienes beskjedne anleggs-kostnader førte til at vi på 80- og 90-tallet fikk over 50 slike anlegg. Norge ble verdens største tremasseeksportør, men produksjonen var blitt større enn den daværende papirindustrien klarte å ta imot. Prisene sank og mange av sliperiene fikk store vansker. MEV mestret denne krisen bedre enn andre, pga tømmer fra egen skog. Mago B stoppet 2. januar 1940.

Industrihistorisk sti

MATHIESEN-EIDSVOLD VÆRK

18. desember 1893 kjøpte grosserer Haaken Chr. Mathiesen på Linderud i Christiania, Eidsvold Værk. Eldste sønn, Haaken L. Mathiesen - senere kammerherre Mathiesen - var da blitt medeier. Firmaet hadde i 1852 kjøpt Berger Bruk og anlagt Glassverk og Dampsag-bruk der. Fra før eide firmaet store skoger i Hurdal, Eidsvoll og nabokommunene.

Tresliperiene hadde holdt sitt inntog og kom som et særdeles verdifullt tilbud til alle med skog. Mathiesen med sine store skoger, manglet vannkraft for å kunne utnytte de muligheter den nye industrien ga. Med kjøpet av Eidsvold Værk fulgte de tre første fossene i Andelva og fallret-tighetene til den fjerde. I 1894 overtok Haaken L. Mathiesen ledelsen av firmaet som nå ble Mathiesen-Eidsvold Værk - MEV. Med kjøpet fulgte også et tresliperi som lå ved foss nr. 3. Det fikk navnet Mago A, i drift til 1962. Alt i 1894 bygde Mathiesen nytt sliperi ved foss nr. 2 - Mago B, i drift til 1940. I 1898 bygde Mathiesen sliperi også ved foss nr. 4 - Mago C, i drift til 1965 - og samme år kjøpte han sliperiet som i 1884 var bygd ved foss nr. 6 - Mago D, i drift til 1935. Nå hadde MEV 4 tresliperier og var blitt en av de store tremasse-produsenter. MEV var blitt et betydelig konsern som foruten tresliperiene, omfattet et av landets største gårdsbruk, mølle, teglverk og sagbruk. Ved hundreårsskiftet hadde MEV ca 1000 ansatte og var trolig det største privateide firma i landet.

Et så omfattende firma fikk behov for eget verksted til alle reparasjoner. Dette ble bygd ved siden av Mago B i 1909 - mekanisk verksted i 1. etasje, snekkerverksted i 2. etasje.

Industrihistorisk sti

Teglverket

I 1878 anla daværende eier av Eidsvold Værk, rittmester Knutsen, teglverk. Det fikk sin plass på sørsiden av Andelva ved den tredje fossen. Leiren fantes like ved. Leiren her fikk karakteren meget god og produktene fra teglverket var av høy kvalitet.

Produksjonen besto av murstein, takstein og drensør. Fortsatt finnes det tak i Eidsvoll som er tekt med stein fra dette verket.

I 1890-årene og de to første ti-årene på 1900-tallet, gikk teglverket meget godt, men så kom nedgangstidene. Teglverket ble et underskudds-foretak og i 1932 opphørte driften.

Industrihistorisk sti

VENGERFOSSEN

Vengerfossen var vanskelig tilgjengelig fordi de bratte leirbakkene gikk like til vannkanten. Fossen er derfor den siste som ble tatt i bruk, i 1898. Først måtte store leirmasser graves ut og fjernes - et enormt arbeid da hjelpemidlene var spade og trillebår. Det måtte også graves skjær-inger på begge sider av fossen for at man skulle få brukbar vei der man kunne kjøre tremassen.

Tresliperiet - Mago C - var det første bygd som varmsliperi - dvs at tømmerkubben ble dampkøkt før den ble plassert i slipeapparatet. Kokingen ble foretatt for at man skulle få lengre fibre og dermed bedre kvalitet på massen. I neste omgang ville det gi kraftigere papir- og papp-produkter. Mago C er det sliperiet som var lengst i drift. Det stoppet 23.07.65.

Like nedenfor fossen er det kort avstand fra vestre til østre bredd. Her var det lett å bygge bru. Man kunne bare felle tømmerstokker og velte dem over. Her gikk den gamle oldtids-veien. På toppen vest for fossen lå Galgehaugen. Her ble forbryterne hengt like ved siden av veien, til skrekk og advarsel for folk som passerte. I 1902 fant man på Galgehaugen et skjellet der hodeskallen manglet.